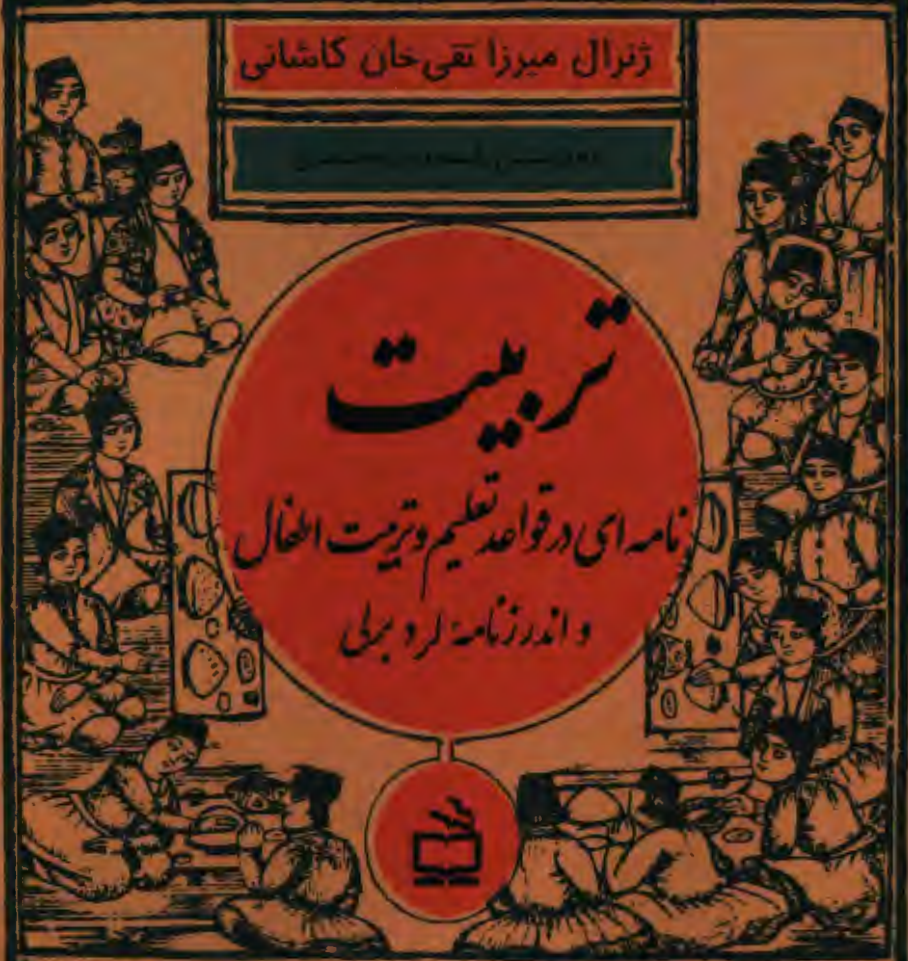

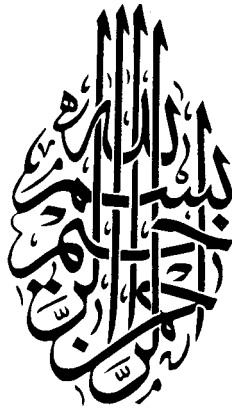
گنجینه تاریخ ادبیات
کودک و نوجوان

ژنرال میرزا تقی خان کامشانی

تربیت

نامه‌ای در قواعد تعلیم و تربیت الخال
و اندرزنامه لرد بلی

گنجینهٔ تاریخ ادبیات کودکان و نوجوان

تربیت

نامه‌ای در قواعد تعلیم و تربیت اطفال
و اندرزنامهٔ لرد برنی

ژنرال میرزا تقی خان کاشانی

به کوشش: اسفندیار معتمدی

سرشناسه : کاشانی، تقی بن محمد هاشم، ۱۲۵۶-۱۳۱۹ق.
عنوان و نام پدیدآور : تربیت، نامه‌ای در قواعد تعلیم و تربیت اطفال و اندرزنامه لرد برلی / میرزا تقی خان
کاشانی ؛ به کوشش لسفندیار معتمدی ؛ ویراستار متن پژوهشی هاله سینایی نویندگانی ؛ مشاور علمی
ترگس پدرام ؛ ویراستار متن رساله فاطمه سادات میرصانع.

مشخصات نشر : تهران : مدرسه، ۱۳۹۷.

مشخصات ظاهری : ۱۸۴ص. : مصور.

فروست : مجموعه گنجینه تاریخ ادبیات کودک و نوجوان / ۴ / دبیر مجموعه سیدعلی کاشفی خوانساری.
شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۸۱۵-۰۴ : دوره ؛ ۹۷۸-۹۶۴-۸۱۵-۰۴

وضعیت فهرست نویسی : فیا

موضوع : آموزش و پرورش -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۳ق.

موضوع : ۱۹th century -- Education -- Iran -- History

موضوع : کاشانی، تقی بن محمد هاشم، ۱۲۵۶-۱۳۱۹ق.

شناسه افزوده : برلی، لرد

شناسه افزوده : معتمدی، لسفندیار، ۱۳۱۷- : گردآورنده

شناسه افزوده : میرصانع، فاطمه سادات ویراستار

شناسه افزوده : کاشفی خوانساری، سیدعلی، ۱۳۵۰-

شناسه افزوده : Kashi Khansari, Ali

رده بندی کنگره : LA۱۳۵۱/۵۲۰۴ ۱۳۹۷

رده بندی دهویی : ۳۷/۹۵۵

شماره کتابشناسی ملی : ۵۲۸۶۷۲۷

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی / وزارت آموزش و پرورش
مجموعه گنجینه تاریخ ادبیات کودک و نوجوان / ۴

تربیت؛

نامه‌ای در قواعد تعلیم و تربیت اطفال

دبیر مجموعه: سیدعلی کاشفی خوانساری

نویسنده: ژنرال میرزا تقی خان کاشانی

گردآورنده: لسفندیار معتمدی

ویراستار متن پژوهشی: هاله سینایی نویندگانی

مشاور علمی: ترگس پدرام

ویراستار متن رساله: فاطمه سادات میرصانع

مدیر هنری: احمد قائمی مهدوی

طراحی یونیفর্ম جلد: کوروش پارسا نژاد

صفحه آرا: سعید بهرامی دارستانی

چاپ اول: ۱۳۹۷ / شمارگان چاپ اول: ۵۰۰ نسخه / لیتوگرافی: لوح

چاپ و صحافی از: چاپ لوح / حق چاپ محفوظ است / ISBN 978-964-08-1502-1

نشانی: تهران، خیابان سیهبدقربی، پل کریمخان زند

کوچه شهید محمود حقیقت طلبه شماره ۸

تلفن: ۸۸۰۰۳۲۴۰۹ / دوز نویس (فاکس): ۸۸۹۰۳۸۰۹

MadresehPub

MadresehPub

www.madresehpublish.ir

فهرست

مقدمه ناشر / ۷

پیشگفتار دبیر مجموعه / ۹

نقد و بررسی رساله تربیت / ۱۳

سخن مصحح / ۱۳

روزشمار زندگی میرزا تقی خان کاشانی / ۱۶

زندگی نامه میرزا تقی خان کاشانی / ۱۷

خدمات میرزا تقی خان کاشانی / ۲۱

انتشار روزنامه / ۲۱

تأسیس مدرسه / ۲۵

تأسیس انجمن / ۲۹

کشف معادن / ۳۰

تهیه نقشه راهها، پلها و سدها / ۳۱

آثار میرزا تقی خان کاشانی / ۳۳

میرزا تقی خان، مرد کار و عمل / ۳۸

پایان کار و زندگی میرزا تقی خان / ۴۱

نگاهی به رساله تربیت / ۴۲

وضعیت تعلیم و تربیت در ایران / ۴۴

اصلاح نظام آموزشی و تعلیم و تربیت نوین / ۴۹

اصلاحات آموزشی / ۵۱

فهرست منابع / ۵۵

متن کامل رساله تربیت / ۵۹

متن اندرزنامه لرد برلی / ۱۳۳

* مقدمه ناشر *

انتشار نخستین کتاب‌ها برای کودکان و نوجوانان در ایران به دوره قاجار بازمی‌گردد و به همین دلیل شناخت و بررسی این آثار از جهات مختلف ادبی، تاریخی و اجتماعی ضروری است؛ از این رو با توجه به رسالت سازمانی انتشارات «مدرسه» در تأمین نیازهای پژوهشی در زمینه تعلیم و تربیت، انتشار مجموعه «گنجینه تاریخ ادبیات کودک و نوجوان» در دستور کار این موسسه قرار گرفت.

در این طرح همچنین در کنار کتاب‌هایی که کودکان و نوجوانان را مخاطب خود قرار داده‌اند، کتاب‌ها و رساله‌هایی که در آن دوره، درباره کودکان و مسائل آن‌ها (آموزش، ادبیات و...) برای بزرگسالان منتشر شده است، معرفی و بازنشر خواهد شد.

امید است که این مجموعه برای پژوهشگران، مدرسان و مؤلفان این حوزه کاربردی و مفید واقع شود و راه را برای پژوهش‌های پربارتر هموار سازد.

* پیشگفتار دبیر مجموعه *

اهمیت جست‌وجوهای تاریخی و تحلیل یافته‌های آن در تمام زمینه‌های پژوهشی امری بدیهی است. برخلاف باور جاری، ادبیات کودک و نوجوان نوین ایران (به معنای عام آن)، نه از دوره پهلوی بلکه از دوره قاجار و عصر ناصری آغاز شده است و با وجود اینکه نزدیک به ۲۰۰ سال از انتشار نخستین کتاب‌های کودک و نوجوان به زبان فارسی می‌گذرد، تاکنون برای بازنشر و تحلیل نخستین آثار این حوزه اقدام روشمندی صورت نگرفته است. گفتنی است اهمیت بررسی و بازنشر چنین آثاری نیز در این است که هر یک از این آثار به سهم خود آغازگر انتشار گونه‌ای از کتاب‌های کودکان و نقطه عطفی در نشر کتاب‌های فارسی بوده‌اند.

این خلأ چنان پررنگ بوده که بسیاری از مورخان ادبی دوره پهلوی و پس از آن، آغاز انتشار کتاب‌های کودک و نوجوان را در ایران دهه‌های ۲۰ یا ۳۰ دانسته‌اند. در این میان شاید مرتبط‌ترین و متناسب‌ترین نهادی که همواره به این حوزه توجه و اهتمام داشته، وزارت آموزش و پرورش و زیرمجموعه‌های آن باشد؛ چراکه:

- بیشتر کتاب‌های کودک و نوجوان دوره قاجار ماهیت آموزشی داشته‌اند و در تاریخ و سیر تحولات آموزش و پرورش، نقشی اساسی ایفا کرده‌اند.
- متولی مجوز انتشار، ثبت و آرشیو کتاب در

بیشتر سال‌های بازه زمانی مورد بررسی، وزارت معارف (آموزش و پرورش) بوده است و قاعدتاً باید کامل‌ترین اطلاعات و اسناد را در این سازمان جست‌وجو کرد.

— مهم‌ترین نهاد متولی کودکان و نوجوانان و خواندنی‌های آن‌ها هنوز هم وزارت آموزش و پرورش است.

با توجه به توضیحات مزبور، پیشنهاد چاپ و باز نشر چنین آثاری با انتشارات «مدرسه» در میان گذاشته شد. گفتنی است «مدرسه برهان»، ناشر تخصصی وزارت آموزش و پرورش در سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی و متولی تأمین منابع مطالعاتی و آموزشی آموزگاران و پژوهشگران عرصه تعلیم و تربیت است که خوشبختانه با استقبال آن از پیشنهاد یادشده، مقرر شد کتاب‌های برگزیده کودک و نوجوان ایرانی که تا پایان دوره قاجار (۱۳۴۴ه.ق — ۱۳۵۴ه.ش — ۱۹۲۵م) در ایران یا خارج از ایران منتشر شده‌اند، ضمن بررسی و تحلیل، از نو تجدید چاپ شوند.

گفتنی است در گزینش کتاب‌ها برای باز نشر به ملاک‌هایی چون تقدم تاریخی، پیشرو و ابداعی بودن، ارزش‌های ادبی، تأثیرگذاری اجتماعی، فرهنگی و... توجه شده است.

بدیهی است از آنجا که هدف این مجموعه، بررسی تاریخ نشر کتاب‌های تأثیرگذار اجتماعی است، طرح دربرگیرنده رساله‌ها، اشعار و آثاری نخواهد بود که به صورت دست‌نویس از آن دوران باقی مانده‌اند و در محدوده تاریخی مورد نظر در قالب کتاب و نشریه منتشر نشده‌اند.

افزون بر موارد پیش گفته، دربارهٔ کمیت و گستردگی کتاب‌های کودک قاجاری منتشر شده در ایران نیز متأسفانه اطلاعات کامل و جامعی در دست نیست.

با این حال مجموع کتاب‌های چاپ سربی دورهٔ اول و دوم و همچنین کتاب‌های سنگی این دوره، حدود ۳۰۰۰ عنوان تخمین زده می‌شود که براساس اطلاعات موجود حدود ۱۰ درصد از این تعداد یعنی حدود ۳۰۰ عنوان کتاب کودک و نوجوان (کتاب‌های بچه‌خوانی، یعنی نشر کتاب‌ها و متون قدیمی، به‌علاوهٔ کتاب‌های تألیفی و ترجمهٔ معاصر) بوده است. همچنین به این تعداد باید کتاب‌های کودک و نوجوان فارسی را نیز که در آن دوران خارج از مرزهای ایران در هندوستان، افغانستان، ترکیه، آذربایجان، گرجستان و... فعلی چاپ شده، افزود که تعداد تقریبی این کتاب‌ها نیز ۵۰ عنوان است.

افزون بر این، تعداد کتاب‌های کودک و نوجوان غیرفارسی را که از دورهٔ محمدشاه قاجار تا پایان سلطنت قاجار به خط یا زبان‌های عبری، راشی، ارمنی، آشوری، ترکی یا خطوط ابداعی، کردی، گیلکی و... در ایران منتشر شده‌اند، می‌توان ۵۰ عنوان تخمین زد. مجموع کتاب‌های کودک و نوجوان این دوره را نیز می‌توان ۴۰۰ عنوان تلقی کرد که در این طرح به تدریج کتاب‌های تأثیرگذار و برجستهٔ آن شناسایی و معرفی خواهد شد.

دربارهٔ پیشینهٔ طرح نیز باید افزود که تاکنون هیچ‌گونه تلاش منسجم و تعریف‌شده‌ای برای بازنشر چنین آثاری صورت نگرفته است و ناشرانی که به بازنشر کتاب‌ها و

رساله‌های قدیمی توجه دارند، هیچ‌يك تاکنون طرح و برنامه‌ای در این زمینه نداشته‌اند.

گفتنی است مجموع کتاب‌های كودك و نوجوان بازنشر شده از دوره قاجار از ده عنوان فراتر نمی‌رود که برخی از این آثار برگرفته از مطبوعات اند مانند حکایت «پیر و جوان و درك بهار»؛ برخی برگرفته از نسخه‌های خطی و منتشر نشده‌اند مانند «قصه‌های استاد» و مابقی نیز اغلب بدون مقدمه‌های جامع و تحلیلی هستند. با توجه به توضیحات پیش برای بازنشر آثار در مجموعه حاضر تلاش شده که تا حد امکان از همکاری و همراهی پژوهندگان فعال در این عرصه استقبال شود.

همچنین تلاش شده تا مقدمه‌ای جامع و تحلیلی، دربرگیرنده اطلاعات کتاب‌شناختی و نشر، معرفی نویسنده و سایر پدیدآوردگان، تحلیل محتوای متن و بررسی تصاویر کتاب، اشاره به جایگاه تاریخی و اجتماعی اثر و تأثیر آن بر مخاطب و... برای هر کتاب نگاشته شود.

در پایان لازم می‌دانم که از مدیر ارجمند و محقق انتشارات «مدرسه»، جناب آقای حمیدرضا شاه‌آبادی، اعضای شورا، مدیر هنری، ویراستاران و مؤلفان مجموعه صمیمانه سپاسگزاری نمایم. امید که بازنشر این کتاب‌ها برای مورخان، دانشگاهیان، آموزگاران، نویسندگان، منتقدان، کتاب‌داران، روزنامه‌نگاران و... مفید واقع شود.

سید علی کاشفی خوانساری
زمستان ۱۳۹۶

نقد و بررسی

تربیت؛

نامه‌ای در قواعد تعلیم و تربیت اطفال

سخن مصحح

سال‌ها پیش که اصفهان، مدارس نوین و مفاخر آن را می‌نگاشتم، دربارهٔ موضوعی (مدرسهٔ همایونی) متوجه نام میرزا تقی‌خان کاشانی شدم و به همین دلیل مایل شدم دربارهٔ شخصیت و آثار وی نیز پژوهشی انجام دهم. خوشبختانه در این راه استاد فرزانه و دوست پژوهشگرم، جناب آقای دکتر اقبال قاسمی‌پویا با محبت بسیار رسالهٔ تربیت میرزا تقی‌خان کاشانی را در اختیارم نهادند تا افزون بر ضرورت بازتاب فعالیت چنین افرادی در جامعه به معلمان و پژوهشگران نیز یادآور شوند که جامعهٔ ما برای رسیدن به مرحلهٔ کنونی چه مراحل دشواری را پشت سر گذاشته و برای رسیدن به کمال مطلوب هنوز چه راه‌هایی را فرا رو دارد و از چه موانعی باید بگذرد.

پس از دستیابی به رسالهٔ تربیت خواندن آن را آغاز کردم و چون خود روزی از مکتب به مدرسه آمده بودم، مفاهیم آن را کاملاً درک می‌کردم؛ به همین دلیل مایل شدم رساله را در اختیار دیگر معلمان نیز قرار دهم تا با یکی از پایه‌گذاران آموزش و پرورش نوین ایران آشنا شوند و قدرشناس زحمات وی باشند؛ از این رو در

مجلس بزرگداشت «امیرکبیر» که در سال ۱۳۸۸ در سالن دارالفنون برگزار شد، در حضور مسئولان پژوهشگاه تعلیم و تربیت درباره «میرزا تقی خان کاشانی» و «مدرسه همایونی» سخنرانی کردم و با ارائه رساله تربیت خواستار چاپ آن شدم که خوشبختانه این درخواست پذیرفته و کتاب منتشر شد.

اکنون نیز بسیار خرسندم که دیگر بار رساله تربیت که از نخستین آثار مرتبط با نظام آموزش و پرورش نوین ایران محسوب می شود در قالبی جدید منتشر می شود و در دسترس عموم قرار می گیرد.

گفتنی دیگر اینکه نسخه ای که در این کتاب مورد مقابله قرار داده شده از کتب اهدایی علی اکبر پروانه در سال ۱۳۶۸ و متعلق به کتابخانه مجلس شورای اسلامی است که چاپ سنگی آن مربوط به سال ۱۲۹۹ در دارالطباعة فرهنگ اصفهان است.

در پایان بر خود لازم می دانم که از اساتید بزرگواری که در این مسیر راهنمایم بودند و همچنین از مدیران و کارکنان انتشارات مدرسه برهان که زمینه چاپ و نشر کتاب را فراهم ساختند، صمیمانه سپاسگزاری نمایم.

اسفندیار معتمدی

آذرماه ۱۳۹۶

تصویری از میرزا تقی خان حکیم‌باشی

* روز شمار زندگی *

میرزا تقی خان کاشانی

- ۱۲۵۶ ه. ق تولد در کاشان
- ۱۲۷۳ ه. ق سفر به تهران و ورود به دارالفنون
- ۱۲۸۲ ه. ق عضویت در کمیسیون طبیعه دارالخلافه
تهران
- ۱۲۸۸ ه. ق تشکیل مجلس قانون در وزارت عدلیه
- ۱۲۸۹ ه. ق انتشار روزنامه فارسی در شیراز
- ۱۲۹۱ ه. ق انتقال از شیراز به اصفهان
- ۱۲۹۱ ه. ق تأسیس انجمن پزشکان در اصفهان
- ۱۲۹۲ ه. ق تألیف رساله تربیت
- ۱۲۹۶ ه. ق مأمور اصلاحات در خوزستان و تألیف
سفرنامه عربستان
- ۱۲۹۷ ه. ق اصلاح و تعمیر عمارت هشت بهشت
اصفهان
- ۱۲۹۸ ه. ق تأسیس مدرسه همایونی
- ۱۲۹۹ ه. ق مأمور مهام سرحدیه و تعیین اصلاحات
مملکت عربستان [خوزستان]
- ۱۳۰۳ ه. ق درگذشت در اصفهان و تدفین در تکیه
میرداماد

* زندگی نامه *

میرزا تقی خان کاشانی

در دوره قاجار بزرگ مردانی پرورش یافته‌اند که برخی از آن‌ها پایه‌گذار و پیشرو امور فرهنگی، علمی، اقتصادی و اجتماعی بوده‌اند. یکی از این نخبگان کمتر شناخته‌شده، «میرزا تقی خان کاشانی» است که علوم و فنون جدید را در «دارالفنون» و فرهنگ و ادب و علوم دینی را در «دارالعلم» کاشان آموخت و در خانواده‌ای پرورش یافت که سخت‌کوشی، راستی، درست‌کاری و مسئولیت‌پذیری میراث آن بود.

میرزا تقی خان کاشانی معروف به «حکیم‌باشی» و متخلص به «فرهنگ» در سال ۱۲۵۶ ه. ق در کاشان به دنیا آمد. وی از جمله پیشروان روزنامه‌نگاری و آموزش و پرورش و طب نوین در ایران است. پدرش، ملا محمد هاشم انصاری و پدر بزرگش، ملا محمد حسین انصاری، معروف به «بابا» از اکابر سلسله شاه نعمت‌الله ولی و صاحب نفس کامل و مقام عالی بود.

میرزا تقی خان از آغاز جوانی به کارهای بزرگی روی آورد و چنان کار آزموده و با اعتبار گشت که از سوی شاه و وزیر نیز تحسین شد. وی مورد اعتماد مسعود میرزا، «ظل السلطان»، قرار گرفت و توانمندی‌های خود